

ЩИПЦОВ

Олександр Анатолійович – член-кореспондент НАН України, директор Державної установи «Науковий гідрофізичний центр Національної академії наук України»

СПОГАДИ ПРО МІЖНАРОДНУ НАУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ВИДАТНОГО ВЧЕНОГО-ОКЕАНОЛОГА АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ В.М. ЄРЕМЕЄВА

Статтю присвячено пам'яті видатного українського вченого в галузі океанології, гідрохімії та екології Чорноморського басейну і Світового океану, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки (2000), заслуженого діяча науки і техніки України (2003), лауреата премії ім. В.І. Вернадського НАН України (1990), доктора фізико-математичних наук (1988), професора (1991), академіка НАН України (1997) Валерія Миколайовича Єремеева.

Валерій Миколайович Єремеев
(12.01.1942–31.10.2020)

Рік тому, 31 жовтня 2020 р., на 79-му році життя пішов від нас видатний український вчений-океанолог, директор Морського гідрофізичного інституту НАН України (1985–2000), директор Інституту біології південних морів ім. О.О. Ковалевського НАН України (2000–2014), генеральний директор Океанологічного центру НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАН України Валерій Миколайович Єремеев. Усе його творче життя було пов'язане з Академією і розбудовою морських досліджень в Україні. Після 2014 р. Валерій Миколайович переїхав до Києва, де продовжував опікуватися морською тематикою на посадах голови Міжвідомчої координаційної ради з питань морських досліджень МОН України та НАН України, голови Комісії з проблем Світового океану НАН України, радника при дирекції Державної наукової установи «Центр проблем морської геології, геоєкології та осадового рудоутворення НАН України» та радника при дирекції Державної установи «Науковий гідрофізичний центр Національної академії наук України».

В.М. Єремеев народився 12 січня 1942 р. в м. Саратов, куди під час Другої світової війни було евакуйовано його родину. Шкільні роки Валерія Миколайовича пройшли в Ростові-на-Дону, там він здобув і вищу освіту, закінчивши у 1964 р. фі-

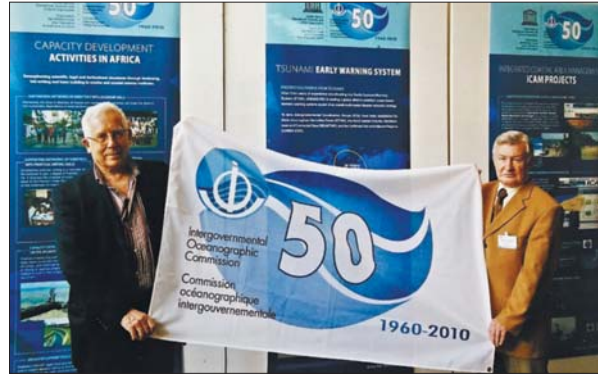
зичний факультет Ростовського державного університету. За розподілом молодий спеціаліст потрапив до Морського гідрофізичного інституту в м. Севастополь. Після проходження строкової служби на Чорноморському флоті він повернувся до наукової діяльності і в 1968 р. вступив до аспірантури.

У 1974 р. В.М. Єремеев захистив кандидатську дисертацію, присвячену особливостям прецизійного мас-спектрометричного ізотопного аналізу кисню води і розподілу ізотопу ^{18}O у водах Атлантичного океану. Його подальші дослідження у сфері ізотопної океанографії були пов'язані з вивченням фундаментальних закономірностей просторового формування і динаміки полів штучної та природної радіоактивності Світового океану та його морів, розробленням загальнотеоретичних підходів до аналізу і прогнозу можливих наслідків морських катастроф природного та антропогенного походження.

Валерій Миколайович був учасником і керівником численних спеціалізованих океанологічних експедицій, на різних науково-дослідних судах проводив дослідження в рамках найбільш значущих міжнародних програм практично в усіх районах Світового океану. Наприкінці 1980-х років він очолював програму досліджень морських екосистем Атлантики у новозбудованому за допомогою СРСР міжнародному науковому центрі у столиці Гвінейської Республіки Конакрі.

Загалом наукові інтереси В.М. Єремеева фокусувалися на таких ключових напрямках сучасної океанологічної науки, як ядерна гідрофізика, геофізична гідродинаміка, гідрохімія океану, ізотопна океанографія, експериментальна гідрофізика. Багато уваги він приділяв проблемі захоронення радіоактивних відходів і використання водної товщі як глобального детектора космічного випромінювання.

Важливим напрямом наукової роботи В.М. Єремеева були морські екологічні дослідження Чорноморського басейну, екваторіальної зони і шельфових районів Тропічної Атлантики, створення трасерних методів і технологій досліджень динаміки якості морського

Під час нагородження представника України у Виконавчій раді Міжурядової океанографічної комісії ЮНЕСКО В.М. Єремеева ювілейною медаллю за вагомий внесок у розвиток світової океанографії та з нагоди 50-річчя МОК ЮНЕСКО. Париж, 2011 р.

середовища. У 1998 р. він захистив докторську дисертацію, тематика якої стосувалася океанографічних трасерів, зокрема їх практичного застосування.

В.М. Єремеев заснував новий науковий напрям — оперативну океанологію, предметом якого є методи та засоби комплексних досліджень стану і динаміки складних морських систем з метою прогнозування їх мінливості під впливом природних та антропогенних факторів, розроблення технологій сталого використання морського середовища та ресурсів, а також теорії й методів моделювання морських еколого-економічних систем для цілей інтегрованого управління прибережними зонами.

Валерій Миколайович зробив також вагомий внесок у створення морських інформаційних технологій. Розроблені під його керівництвом теоретичні основи, методи і засоби глобальної океанографічної системи спостереження було використано у відповідних програмах Міжурядової океанографічної комісії ЮНЕСКО і деяких країн Чорноморського басейну.

Указом Президента України від 21 серпня 1997 р. № 886/97 В.М. Єремеева було призначено представником України у Виконавчій раді Міжурядової океанографічної комісії (МОК) ЮНЕСКО. У різні роки він був також членом Національної комісії України у спра-

Князь Монако Реньє III вітає В.М. Єремеева з обранням на посаду віцепрезидента Міжнародної комісії з наукових досліджень Середземного моря (зліва направо): Принц Монако Альберт II, Князь Монако Реньє III, перекладач, співробітник Морського гідрофізичного інституту (МГІ) НАН України В.І. Пучкін, директор МГІ НАН України член-кореспондент НАН України В.М. Єремеев, заступник директора МГІ НАН України доктор фізико-математичних наук В.І. Іванов, генеральний директор CIESM професор Фредерік Бріан. 1992 р.

вах ЮНЕСКО, головою Чорноморського регіонального комітету МОК ЮНЕСКО, головою Керівного комітету Глобальної системи спостережень за Світовим океаном для Чорного моря. Віддаючи належне внеску Валерія Миколайовича у розвиток морських наук і технологій, у 2011 р. Міжурядова океанографічна комісія ЮНЕСКО нагородила його пам'ятною медаллю.

Слід відзначити також успішну наукову діяльність В.М. Єремеева у Міжнародній комісії з наукових досліджень Середземного моря. Указом Президента України від 21 жовтня 1992 р. № 504/92 його було призначено представником України у цій міжнародній організації.

Нагадаємо, що Міжнародна комісія з наукових досліджень Середземного моря (Commission Internationale pour l'Exploration Scientifique de la Méditerranée, CIESM) — це міжнародна консультативна організація, створена у 1919 р. у м. Монте-Карло (Князівство Монако) за ініціативою та за активної участі Князя Монако Альберта I¹. Метою CIESM є сприяння

¹ Князь Монако Альберт I — одинадцятий князь Монако (1889–1922) з династії Грімальді, починав

розвитку і координації співпраці середземноморських держав у сфері океанології. Членом Комісії може бути будь-яка середземноморська або прибережна держава, розташована на узбережжі сусідніх морів, або внутрішньоконтинентальна держава, яка проводить морські дослідження або океанографічні роботи в Середземному морі. На сьогодні членами CIESM є 24 держави: Албанія, Алжир, Іспанія, Греція, Єгипет, Ізраїль, Італія, Кіпр, Ліван, Мальта, Марокко, Монако, Німеччина, Португалія, Румунія, Росія, Сирія, Словенія, Туніс, Туреччина, Україна, Франція, Хорватія, Швейцарія.

Вищим органом CIESM є її конгрес, який скликають раз на три роки і який є головним форумом, у рамках якого взаємодіють й обмінюються науковою інформацією вчені, які займаються морськими дослідженнями та вивчають екологічний стан середземноморської екосистеми. Між конгресами керівництво Комісією здійснює Бюро, до складу якого входять президент організації, її генеральний директор, а також представники держав — членів CIESM. Правління CIESM збирається щороку на засідання, в якому беруть участь національні представники від держав-членів. Більшість країн мають лише одного представника, але Франція, Італія, Монако, Іспанія і Росія мають право направляти двох національних делегатів.

Сьогодні президентом Міжнародної комісії з наукових досліджень Середземного моря є Князь Монако Альберт II².

Діяльність організації наразі охоплює Середземне море, а також значну частину Чорно-

службу у військово-морському флоті Іспанії як штурман. Залишивши військоvu службу, зайнявся вивченням Світового океану. Брав особисту участь у 28 експедиціях в Атлантичному океані та Середземному морі, результати яких узагальнив у книзі «Шлях мореплавця». Згодом Князь Альберт I заснував Інститут океанографії, до складу якого входить знаменитий океанаріум і Океанографічний музей (директором музею був відомий дослідник-океанолог Жак-Ів Кусто).

² Князь Монако Альберт II — чинний глава Князівства Монако, вступив на престол 12 липня 2005 р., син Реньє III — тринадцятого Князя Монако (1949–2005) з династії Грімальді.

го моря. У рамках CIESM діють шість постійних наукових комітетів за такими напрямками: геологія; фізика і клімат океану; біогеохімія; мікробіологія і біотехнологія; живі ресурси та екосистеми; прибережні системи. У проведенні фундаментальних і прикладних досліджень Середземного і Чорного морів та їхнього узбережжя, в тому числі й картографування, під егідою CIESM беруть участь понад 100 наукових установ. Результати цих досліджень є доступними для всіх держав — членів CIESM. Вчені контролюють низку важливих параметрів, щоб дослідити швидко змінювану динаміку, гідрологію, біологічну варіативність та стан екосистем, що впливають на здоров'я Середземного і Чорного морів. Наприклад, у межах програми «МедГЛОСС» здійснюються безперервні вимірювання рівня моря у Середземному і Чорному морях і вивчається взаємозв'язок між глобальними змінами клімату та підвищенням рівня моря.

Наукова співпраця з CIESM продовжувалася й надалі. Так, у 1995 р. наступним після В.М. Єремеева представником України в цій організації Указом Президента України було призначено генерального директора Національного агентства морських досліджень і технологій при Кабінеті Міністрів України О.А. Щипцова. Сам Валерій Миколайович після завершення своєї каденції віцепрезидента CIESM надавав дієву науково-організаційну допомогу українським науковцям у співпраці з керівництвом цієї міжнародної організації. За його активного сприяння президент CIESM Князь Монако Реньє III запросив українських учених-океанологів до участі в роботі 34-го конгресу CIESM, що відбувся в м. Валетта (Мальта) у 1995 р. Українська делегація прибула на науково-дослідному судні «Київ»³, яке

³ Науково-дослідне судно «Київ» (прапор України) — судно необмеженого району плавання, яке було оснащено унікальним науково-технічним обладнанням. Судновласник — Державне науково-виробниче підприємство «Укрнаукафлот» (директор у 1994—1997 рр. — О.Г. Лебідь) Національного агентства морських досліджень і технологій при Кабінеті Міністрів України.

Науково-дослідне судно «Київ» у порту м. Валетта. 1995 р.

Під час урочистого прийому на борту науково-дослідного судна «Київ» з нагоди відвідання судна Принцом Монако Альбертом II (зліва направо): капітан НДС «Київ» О.В. Кравченко, генеральний директор Національного агентства морських досліджень і технологій при Кабінеті Міністрів України О.А. Щипцов, Принц Монако Альберт II, заступник директора з наукової роботи МГІ НАН України доктор фізико-математичних наук В.І. Іванов, перекладач, співробітник МГІ НАН України В.І. Пучкін. 1995 р.

здійснювало наукові експедиційні дослідження у Середземному морі.

У період перебування науково-дослідного судна «Київ» у порту Валетти на прохання президента CIESM Князя Монако Реньє III Принц Монако Альберт II відвідав українське судно, ознайомився з судновими науковими лабораторіями і технічними засобами вивчення морського середовища, а також зустрівся з членами української наукової експедиції та

екіпажем. Під час зустрічі було обговорено проєкт Угоди про наукове співробітництво між CIESM та Національним агентством морських досліджень і технологій при Кабінеті Міністрів України, а також перспективи проведення спільних морських експедиційних досліджень у Середземному і Чорному морях з використанням науково-дослідного судна «Київ»⁴.

Згадуючи плідну діяльність академіка НАН України В.М. Єремеева у Міжурядовій океанографічній комісії ЮНЕСКО та Міжнародній комісії з наукових досліджень Середземного моря, його колеги відзначають, що Валерій Миколайович віддавав усі свої знання, сили і досвід самовідданому служінню морським наукам. Українська громадськість та наші закордонні колеги бачили в ньому відомого вченого-океанолога, авторитетного організатора науки З його ім'ям і нині нерозривно пов'язані заповітні сподівання та надії українських дослідників Світового океану.

Високий професіоналізм і широкий науковий світогляд органічно поєднувалися у Валерія Миколайовича з рідкісними людськими якостями справжнього інтелігента: ввічливістю, тактовністю, люб'язністю у спілкуванні з

⁴ Надалі співпраця українських учених з CIESM здійснювалася в пасивному режимі у зв'язку з ліквідацією в 1996 р. Національного агентства морських досліджень і технологій при Кабінеті Міністрів України та систематичною несплатою Україною обов'язкових членських внесків до цієї організації.

колегами будь-якого рангу, винятковою працездатністю, самодисципліною, відповідальністю за доручену справу і твердістю у відстоюванні власних переконань і прийнятих рішень.

До останнього часу В.М. Єремеев працював радником при дирекції Державної установи «Науковий гідрофізичний центр Національної академії наук України».

На завершення підкреслимо, що збереження напрямів міжнародної наукової співпраці, закладених діяльністю академіка НАН України В.М. Єремеева, слід розглядати як складову частину стратегії розвитку вітчизняної океанології. У зв'язку з цим закликаємо наукову громадськість і державних службовців України, а також зацікавлених представників ділових кіл та української діаспори до консолідації спільних зусиль, спрямованих на відновлення активної науково-організаційної діяльності українських учених-океанологів у Міжурядовій океанографічній комісії ЮНЕСКО та Міжнародній комісії з наукових досліджень Середземного моря, що дозволить забезпечити гідний внесок України в реалізацію наукових заходів, запланованих у рамках Десятиліття Організації Об'єднаних Націй, присвяченого науці про океан в інтересах сталого розвитку (2021–2030 рр.).

Світла пам'ять про видатного вченого-океанолога зі світовим ім'ям академіка НАН України Валерія Миколайовича Єремеева назавжди зберігатиметься в наших серцях.

Oleksandr A. Shchyptsov

Scientific Hydrophysical Centre of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6285-0663>

MEMOIRS OF THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC ACTIVITY OF THE OUTSTANDING SCIENTIST-OCEANOLOGIST, ACADEMICIAN OF THE NAS OF UKRAINE V.M. EREMEEV

The article is dedicated to the memory of the outstanding Ukrainian scientist in the field of oceanology, hydrochemistry and ecology of the Black Sea Basin and the World Ocean, laureate of the State Prize of Ukraine in Science and Technology (2000), Honored Worker of Science and Technology of Ukraine (2003), laureate of the V.I. Vernadsky Prize of the NAS of Ukraine (1990), Doctor of Physical and Mathematical Sciences (1988), Professor (1991), Academician of the NAS of Ukraine (1997) Valeryi M. Eremeev.